

netán a személyes líra gyakorlatilag nem kap szerepet költészetében. Rendkívüli életsorsa, sajátos helyzete – ami önmagában is érdeklődésre tarthat számot – indokolhatja, hogy hosszú életéhez képest igen csekély terjedelmű, de jelentékeny életművet hagyott maga után. Tulajdonképpen e körülmények megvilágosítására való az a tömör előszó, melyben Debreczeni Attila mintaszerű pontossággal és jó arányérzékkel összefoglalja a Batsányira vonatkozó lényeges tudnivalókat. A szakmai alaposság mellett, a „felfedező” szán-

dék jegyében talán nem ártott volna a bevezető szövegének némi színesség, elevenség, hiszen, gondolom, e kiadványok címzettje nem pusztán a szűkebb szakma. A versek szövegével kapcsolatosan – kritikai kiadás birtokában – különösebb gond nincsen.

A „Felfedezett klasszikusok” sorozat (s benne ez a kötet) lehetőséget ad olyan publikációkra, melyek másutt aligha, vagy csak nehezen jelenhetnének meg, ezzel pedig hiányt pótol, ami nem csekélység.

Wéber Antal

TAXNER-TÓTH ERNŐ: REND, KÉTELYEK, NYUGTALANSÁG

A *Csongor és Tünde* kérdései. Budapest, Argumentum Kiadó, 1993. 201 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 133.)

A *Csongor és Tünde* recepciója a magyar irodalomtörténet-írásnak azokhoz a témáihoz tartozik, amelyen az irodalommal foglalkozó tudomány paradigmaváltásainak története különösen láthatóvá válik és lemérődik. Taxner-Tóth Ernő munkájára ugyanakkor elkerülhetetlenül rányomja bélyegét az, hogy könyve átfedéseket mutat a kritikai kiadás munkálatainak eredményeivel, és ez felhívja a figyelmet a két szöveg kapcsolatára. Rendkívüli haszna vállalkozásának, hogy a nehézkes, elsősorban csak szakemberek által használt jegyzetanyag eredményei így olvashatók, jól megszerkesztett, az érdeklődők számára is hozzáférhető és élvezhető formában válhatnak közzismertté. Ugyanakkor elkerülhetetlenül beszívárognak ebbe a munkába is a kritikai szövegfeldolgozás módszertanának sugallatai és a metodikája, illetve az adott mű 'kritikai' olvasatának látens jelenléte mint központi szervező erő. A kritikai kiadás ugyanis a szakirodalom eredményeit körültekintően, a tudósi elfogulatlanság jegyében, a különféle megközelítések eredményeit egyenértékűnek tekintve dolgozza fel. Egy mo-

nografikus vállalkozásnak azonban koherens nézetrendszer és állásfoglalást kell kidolgoznia, és ki kell békíteni egymással a különböző nézeteket. A szakirodalommal szembeni értékítéleteket kevésbé érvényesítő, nem elsődlegesen szelektáló, inkább a könyv koncepciójával egybecsengő megállapításokat felhasználó közelítés magában rejtje Taxner-Tóth Ernő munkájának problematikáját: egyszerre teszi láthatóvá eredményeinek forrását és vállalkozása nehézségeinek természetét.

A könyv vállalt célja, a *Csongor és Tünde* keletkezéstörténetének végigkövetése (és elkerülhetetlenül a megalkotása), illetve ennek analízise által megvilágítani, új fénybe állítani a mű néhány vitás és vitatott mozzanatát – végső soron a szöveg értelmezésének újragondolása. Az, hogy a szöveg (ezt bizonyos mértékig kiterjesztve az adott alkotás műfajára is) monografikus tárgyalást kívánt meg, szükségessé tette a keletkezéstörténet, a hatáskutatás, a motívumtörténet, a mentalitástörténet, a szövegfilológia, az eszmetörténet együttes használatát, olyan széles és nehezen uralható területeket vonva be

ezzel vizsgálatának terébe, amely a szerteágazó és izgalmas kérdésfelvetéseket áldozatok árán volt csak képes egységben tartani. Egész pontosan fogalmazva, úgy érzem, ennek az egységnek az volt az ára, hogy a könyv meg- (illetve újra)alkotja Vörösmarty életrajzát (a rész által az egészet), és mindközben létrehoz egy látens biográfiát.

A pesti tanulóévektől kezdve követi nyomon a szerző Vörösmarty életrajzát, de a fejlődésrajz kiteljesítéséhez szüksége van a gyerekkortól kezdődően az egész személyiség kialakulásának áttekintésére. Az életrajznak, amely Taxner-Tóth Ernő minden jó szándéka ellenére, a tények hiánya, kideríthetlensége és pontosíthatatlansága miatt, sok helyütt kiegészítésre szorul, csak feltételezések által lehetséges a helyreállítás. Ennek vitatható következményeit különösen a jellemrajz megalkotásának kell viselnie. Az így kialakuló kép hitelessége még akkor is megkérdőjelezhető, ha, ahogyan az Taxner-Tóth Ernőnél rendkívül rugalmasan és invenciózusan, az életrajz és a szövegek együttes felhasználásával, egymást továbbépítve és korrigálva, egymás folyamatos ellenőrzésével konstruálódik meg. Még így is, úgy tűnik fel számomra, az elkerülhetetlenül szükségeshez képest talán többször él a szerző olyan feltételezésekkel, amelyeket nem lehetőségek fölötti lamentációként vagy a közülük történő választás szabadságának felkínálásaként vet fel, hanem gondolatmenete folytatásában már tényként kezel. Erről árulkodik a mondatokban elő-előforduló feltételes mód, és az olyan kapcsolóelemek, mint 'alighanem', 'szinte', 'valószínűleg', 'talán', 'nyilvánvalóan' stb.

A könyv eredményei közül különösen fontos kiemelni azokat a megállapításokat, amelyek a Gyulai Pál monográfiája által megalapozott, patetikus, magasztos Vörösmarty-kép helyesbítésére vonatkoznak; valamint a *Csongor és Tünde* megalkotásához vezető ösztön-

zések felvázolásában a vásári komédiák, a népkönyvek, a korabeli olvasóközönség ízlésének, illetve igényének való megfelelési szándék kiemelése mint a művet alakító és jelentésmódosító erő jelenléte; továbbá Vörösmartynek azt a szándékát, hogy ponyván akarta árusítani művét. Aztán van még egy másik, az előzőektől is izgalmasabb vonulata Taxner-Tóth Ernő vizsgálódásainak: Vörösmarty erőteljes erotikus képzelete, valamint szövegeinek ilyen irányú érzékenysége és kapcsolata a népkönyvek világával, általában a népi kultúrával. Mindezek új és izgalmas kérdéseket vetnek fel, amelyek a *Csongor és Tünde* értelmezését termékeny szempontokkal gazdagíthatják. A magyar irodalmat és nem kevésbé az irodalomtörténet-írást ebben a vonatkozásban eléggé terheli a túlzott szemérmesség, ám Jan Kott híressé vált vizsgálódásai – épp a *Szentivánéji álommal* kapcsolatban – még inkább felbátoríthatták volna a szerzőt feltevései radikálisabb végiggondolására és következtetéseinek határozottabb kifejtésére.

A Vörösmarty szövegének értelmezését is azok az erények és nehézségek jellemzik, melyek az életrajzi és keletkeztörténeti bevezető fejezetekkel kapcsolatban felvethetőek voltak. Ezek azonban olyan elvárásokra vonatkoznak, amelyek alig érintik a könyv ön-maga elé állított feladatai teljesítését. Taxner-Tóth Ernő munkája jól használható kézikönyv lesz a *Csongor és Tünde* szakirodalmában, valamint a rá vonatkozó vizsgálódásokban való tájékozódáshoz.

Azoknál a kutatóknál, akik hosszú ideig foglalkoznak egy alkotó életművével, az évek során bensőséges kapcsolat alakul ki a vizsgálat tárgya és a vizsgálat alanya között, és e kapcsolatot a kutató személye teremti meg. Ennek a sajátos kapcsolatnak az eredménye az, hogy benyomul a vizsgálódás menetébe egy bizonyos látens paradigm-

marendszer, amely nem a kutatás tényeiből, a különféle vélekedések vitájából és ütköztetéséből, nem is a szövegek vizsgálatából és latolgatásából alakul ki, sokkal inkább megérzés ez, valami féle szimat, amely azintan vezeti az irodalomtörténészt. Mindez elkerülhetetlen és nem megrovandó, sőt; hiszen a kutatót már eleve az affinitás megléte, homályos vagy öntudatlan sejtése vezette kutatása tárgyához. Ennek a látens paradigmarendszernek a rejtőző jelenléte teszi lehetővé, véleményem szerint, hogy az életrajz bizonytalanságai ki-

egészíthetők és feloldhatók legyenek. (Ilyen, nem nyilvánossá tett, megfontolások befolyásolták a könyv szerzőjét például a 35–39. lapokon.)

Taxner-Tóth Ernő könyvének egyedül ezt a kettősségét (a kritikai kiadás kívánalmainak még érezhető jelenléte, illetve a közvetlen tárgyra koncentrááló monografikus megközelítés igénye) kellett e recenzióknak szóvá tennie, minden más szempontból elismerőleg nyilatkozhat a Vörösmarty-szakirodalom legújabb jelentős eredményéről.

Borbély Szilárd

FÓNOD ZOLTÁN: ÜZENET. A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR IRODALOM 1918–1945

Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993. 317 l.

A pozsonyi Irodalmi Szemle hasábjain néhány éve többmenetes, személyeskedésbe forduló vita zajlott le Fónod Zoltán *Kötéltábláink* című tanulmánykötetéről (Irodalmi Szemle, 1991/5. 6. 11. szám). A kritikusok elsősorban Fónod *Kisebbségi szerepkörben* című igen terjedelmes dolgozatát bírálták, melyben a szerző a szlovákiai magyar irodalom 1918 utáni két évtizedének fejlődési pályáját mintegy hosszsmetszetben ábrázolja. A szóban forgó tanulmány kisebb-nagyobb eltérésekkel megjelent már az Irodalmi Szemle 1984-es évfolyamában és a szerző *Tegnapai önismeret* (1986) című kötetében, de ugyanakkor a most kiadott monográfia alapvetésének is tekinthető, mert jelentős részben szó szerint azonos vele.

A kritikusok erkölcsi és szakmai szempontból egyaránt súlyos – mondhatni: diszkvalifikációval felérő – vádakat fogalmaztak meg. Szerintük Fónod szellemi termékét tulajdonít el, gátlástalanul kisajátítja, szóról szóra, vagy saját elmondású formában veszi át a szakirodalom korábbi megállapításait. A kompiláció tényét a szerző ráadásul igyekszik eltüntetni: jegyzeteiben több-

nyire nem az általa használt feldolgozásokra, hanem az azokban megadott forráshelyekre hivatkozik. Eme bírálatok jelentőségét külön is alátámasztja, hogy egyikük szerzője az a Turczel Lajos, aki a legkiterjedtebb forrásfeltáró munkát végezte az 1945 előtti szlovákiai magyar irodalom témájában (*Két kor mezsgyéjén* című, 1967-ben megjelent könyve mindmáig irányadónak számít). Fónod másik felháborodott kritikusa annak az időközben elhunyt Csanda Sándornak a fia, aki *Első nemzedék* (1968) című – korántsem hibátlan – könyvében először rajzolta meg a korszak íróinak a portréit.

A vitában Fónod azzal az – elvileg méltányolható – védekezéssel élt, hogy egy összefoglaló jellegű tanulmányt csak a korabeli források és a legfontosabb feldolgozások alapján lehet megírni, így elkerülhetetlen az eddig feltárt eredmények „megisméltése”. Szerinte nincs szó szellemi termékek kisajátításáról és tudatos plagizációról, mert amit egyszer már felfedeztek, azt nem kell újra felfedezni. Úgy véli, hogy a „kompiláció” szót nem helyes csupán megbélyegzésként emlegetni, mert ezt